

БАЛЬНА ОЦІНКА БІОТИЧНИХ РЕКРЕАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Розроблено критерії і показники, здійснено бальну оцінку біотичних рекреаційних ресурсів фізико-географічних районів в межах Тернопільської області. Виділено три типи районів з найсприятливішими (Миколаївсько-Бережанський, Ходорівсько-Бучацький, Кременецький і Чортківсько-Камянець-Подільський), середньо сприятливими (Радеківсько-Бродівський, Смигівсько-Славутський, Зборівсько-Теребовлянський, Вороняцький, Збаразько-Смотрицький (Товтровий) і Лановецько-Теофіпільський) і малосприятливими (Підволочисько-Авратинський, Вілійсько-Ізяславський, Гримайлівсько-Гусятинський фізико-географічні райони) біотичними рекреаційними ресурсами.

Ключові слова: бальна оцінка, біотичні рекреаційні ресурси, рекреаційні ліси, флористичні рекреаційні ресурси, фауністичні рекреаційні ресурси.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Біотичні рекреаційні ресурси – це всі компоненти живої природи, що включають флористичні і фауністичні ресурси, і які на даному рівні розвитку суспільства використовуються, або можуть бути використані в процесі відновлення і розвитку фізичних і духовних сил людини, її працездатності і здоров'я, задоволення її естетичних і пізнавальних потреб. Біотичні рекреаційні ресурси виступають одночасно технологічно обов'язковими і сприятливими для рекреаційного процесу природними ресурсами, які безпосередньо беруть участь у відновленні духовних і фізичних сил людини, а також впливають на формування кліматичних, гідрологічних, ґрунтових рекреаційних ресурсів. Об'єднуючись у рекреаційному комплексі з іншими ресурсами, вони створюють високий рівень атрактивності будь-якого ландшафту. Власне тому дослідження біотичних рекреаційних ресурсів є актуальним, своєчасним і доцільним.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Питання дослідження біотичних рекреаційних ресурсів висвітлено в працях: В.Преображенського, Л. Мухіної (1967, 1971, 1975), Б. Ліханова, Н. Ступіної (1970), С. Генсірука, М. Нижника, Р. Возняка (1987), В. Козлова, Л. Філіповича, І. Чалої (1990), О. Бейдика (2001, 2004, 2009), Л. Царика, Г. Чернюк (2001), М. Поколодної (2003), Н. Фоменко (2007) та інших.

Мета дослідження – провести бальну оцінку біотичних рекреаційних ресурсів Тернопільської області в межах фізико-географічних районів з метою оцінки їх сприятливості для використання в рекреаційних цілях.

Виклад основного матеріалу. Рослинні рекреаційні ресурси об'єднують всю різноманітність флори, яка володіє лікувальними властивостями, науковою, науково-пізнавальною, природно-естетичною і медико-біологіч-

ною цінністю і бере участь у процесі відновлення духовних і фізичних сил людини. Це природні ресурси, які володіють здатністю до самовідновлення [5].

Практично всі ліси, придатні для організації в них відпочинку і оздоровлення населення, є рекреаційними, використання яких обумовлене наявністю унікальних природних комплексів з мальовничими ландшафтами, багатим рослинним і тваринним світом. Позитивний вплив лісу пояснюється перш за все його мікрокліматичними особливостями, тобто специфічними температурним режимом, умовами зволоження, освітлення, фітонцидністю повітря, іонізацією тощо. У Тернопільській області підлісами зайнято до 14,5% території, під луками – 12,5%, лучно-степова і степова рослинність збереглась фрагментарно на крутих схилах Кременецького та Опільського горбогір'я, на горбах Товтрового пасма, в долинах р. Дністер та її приток, у місцях, незручних для сільськогосподарського використання. Оскільки, згідно нової схеми фізико-географічного районування України Тернопільську область віднесено до зони широколистяних лісів, то це накладе свій відбиток і на організацію лісового господарства в нашій області, лісистість території якої повинна зрости до 20-40%, що безумовно сприятиме зростанню рекреаційного потенціалу регіону. Найбільші площі лісів на Тернопільщині зосереджені у Бережанському, Монастирському, Шумському, Кременецькому, Борщівському, Гусятинському, Бучацькому адміністративних районах. За останні десятиріччя показник лісистості території Тернопільської області зростає (1979 рік – 12%; 2010 рік – 14,5%), але він ще не досягнув оптимального рівня, розрахованого для цього регіону (близько 30%). Ліси на території області розповсюджені нерівномірно.

Основні лісові масиви зосереджені на периферії області: в північній частині, на

заході, півдні і південному-сході, де лісистість коливається від 16% до 25%.

Найменше лісів припадає на центральну частину області, включаючи такі адміністративні райони: Лановецький, Підволочиський, Козівський, Тернопільський, де лісистість коливається від 4% до 7%.

Панівними є широколистяні ліси. На крайній півночі області незначну площу займають соснові та дубово-соснові ліси [4].

Рекреаційна цінність залежить від лісистості, породного складу та бонітету деревостану; естетичності та частоти зміни пейзажів, ландшафтів; заболоченості території; наявності грибних та ягідних місць, водойм, тощо. Вікова структура лісових насаджень Тернопільської області сприятлива для розвитку в них різних видів рекреації, позитивно впливає на організм людини, знижуючи рівень захворюваності серцево-судинної системи, органів дихання, нервової та кістково-м'язової систем. Середній вік лісових насаджень становить 49 років. В області переважають молодняки (44%) та середньовікові насадження – 41,7%, і лише 9,1% та 5,2% площі вкритої лісом припадає на досягаючі та стиглі насадження. За віковою структурою лісопаркові масиви, які є основою рекреаційних лісів області, представлені молодняками (40,9%) та середньовіковими насадженнями (53,6%) [3].

Реалізація лікувально-оздоровчої функції в значній мірі залежить не лише від вікової структури, але і від видового складу лісу. Найбільш сприятливі для відпочинку соснові, сосново-дубові, дубові, липові, березові та кленові ліси. На здоров'я людини сприятливо впливають підвищена іонізація лісового повітря, здатність зелених насаджень виділяти фітонциди і кисень у навколишнє середовище і поглинати вуглекислий газ. Оптимальною іонізацією повітря характеризуються мішані і соснові ліси. Найвища іонізуюча здатність характерна для лісів північної частини області, де значний відсоток соснових насаджень (35%).

До власне рекреаційних лісів належать зелені зони міст та приміських територій (головним чином сквери, сади, парки, лісопарки, дендропарки), ліси лікувально-оздоровчих закладів (курортні ліси). Рекреаційні функції також здійснюють спеціальні зони природоохоронних об'єктів, ліси вздовж туристських маршрутів, автомобільних шляхів, водоохоронні, ґрунтозахисні, експлуатаційні ліси

державного лісового фонду тощо.

Фауністичні рекреаційні ресурси – це природні ресурси, які об'єднують всю різноманітність тваринного світу, володіють науковою, науково-пізнавальною, природно-естетичною і медико-біологічною цінністю і використовуються в рекреаційній сфері [5]. Рекреаційні ресурси тваринного світу належать до відновлюваних, оскільки вони наділені здатністю до самовідтворення. Вони виступають одночасно і технологічно обов'язковими ресурсами, безпосередньо беручи участь у процесі відтворення духовних і фізичних сил людини, і сприяючими рекреаційному процесу природними ресурсами, формуючи ґрунтові і комплексні природні ресурси. Фауністичні рекреаційні ресурси є невід'ємною складовою всіх видів туризму, особливо спортивного полювання.

Мисливські угіддя та ресурси фауни є складовою частиною природних ресурсів, зокрема – лісових. Найбільшим користувачем мисливських угідь є Українське товариство мисливців та рибалок. В останні роки спостерігається зниження чисельності та обсягів добування таких мисливських тварин, як козуля, дика свиня, качки, сірі гуси. Разом з тим, існує тенденція до зростання смертності диких мисливських тварин. Рибальство в області базується на ставковому господарстві та вирощуванні таких риб: коропових (короп, карась); хижаків (судак, щука, окунь, ротан); риб-аборигенів (лящ, лин, плотва, червонопірка); у Дністрі і його допливах водяться сом, білорибця, лящ, судак, щука [2].

Особливе місце серед біотичних рекреаційних ресурсів посідають природно-заповідні території. Це – природні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, ботанічні і зоологічні заказники, ботанічні і зоологічні пам'ятки природи, ботанічні сади, дендрологічні парки, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва загальнодержавного та місцевого значення, що сприяють розвитку організованого туризму і є потенційними екскурсійними об'єктами. Однак, рекреаційне використання заповідних територій не повинно порушувати їх заповідний статус. Велике рекреаційне значення мають заказники загальнодержавного значення: Касперівський, “Дача Галілея”, “Суразька дача”, “Жижавський”, “Обіжєвський”, урочище “Криве”, “Веселівський”, “Голицький”, “Яблунівський”, “Чистилівський”, “Семиківський”, “Серетський”. Це – унікальні лісові, ботанічні, орніто-

логічні ділянки, які доступні для організованого туризму, екскурсій та відпочинку.

Типологічне ранжування рослинних ПРР для фізико-географічних районів Тернопільської області проводилось з метою оцінки їх сприятливості для використання в рекреаційних цілях. З-поміж різних типів рослинності (степової, лучної, болотної) найбільш важливою для організації рекреаційної діяльності є лісова рослинність. Тому, при оцінці враховувалися наступні критерії: загальна площа лісів фізико-географічного району; лісистість території; площа рекреаційних лісів; частка рекреаційних лісів від загальної площі лісів. Кожен з показників оцінювався за умовною трибальною шкалою.

Бал загальної площі лісів визначався наступним чином: 1 бал – до 10 тис. га; 2 бали – 10,1 тис. га – 25 тис. га; 3 бали – 25,1 тис. га – 34 тис. га. Як видно з таблиці 1, найбільший бал отримали Миколаївсько-Бережанський, Ходорівсько-Бучацький, Зборівсько-Теребовлянський і Чортківсько-Камянець-Подільський фізико-географічні райони, найменший бал – Радехівсько-Бродівський, Смигівсько-Славутський, Вороняцький, Вілійсько-Ізяславський, Гримайлівсько-Гусятинський, Збаразько-Смотрицький (Товтровий) фізико-географічні райони.

При визначенні лісистості території виходили з того, що: 1 бал – до 10%; 2 бали – 10-20%; 3 бали – 21-43%. Найвищий бал отримали Радехівсько-Бродівський, Смигівсько-Славутський, Миколаївсько-Бережанський, Кременецький фізико-географічні райони. Порівнюючи бальні оцінки площі лісів і залісненості території, можна побачити повний збіг в випадку з Миколаївсько-Бережанським районом і кардинально-протилежні бали в випадку з Радехівсько-Бродівським, Смигівсько-Славутським фізико-географічними районами. Це можна пояснити тим, що площа лісів відносно невелика в зв'язку з тим, що незначна площа самого фізико-географічного району, але відсоток лісів по відношенню до площі території значний.

При визначенні площі рекреаційних лісів виходили з того, що у 1 бал оцінювалась площа до 1 тис. га; 2 бали – 1,1 тис. га – 5,9 тис. га; 3 бали – 6 тис. га – 8 тис. га. Найвищий бал отримали Чортківсько-Камянець-Подільський і Кременецький фізико-географічні райони, середню кількість балів – Зборівсько-Теребовлянський, Миколаївсько-Бережанський, Ходорівсько-Бучацький, Збаразько-

Смотрицький (Товтровий) фізико-географічні райони. Всі решта райони отримали найнижчу оцінку в 1 бал.

При оцінці частки рекреаційних лісів від загальної площі лісів фізико-географічного району використовувалась наступна градація: 1 бал – 1-9,9%; 2 бали – 10-24,9%; 3 бали – 25-30%. Цей показник показує можливість використання лісових ресурсів в рекреаційній сфері, тому він включений нами в загальну оцінку рослинних рекреаційних ресурсів. Хоча, на нашу думку будь – який лісовий масив, навіть той, що не відноситься до категорії рекреаційних, використовується населенням для задоволення рекреаційних потреб (пікніки, збір ягід, грибів, березового соку тощо).

Інтегральна оцінка рослинних рекреаційних ресурсів визначалась як сума балів оцінки загальної площі лісів фізико-географічного району; лісистості території; площі рекреаційних лісів; частки рекреаційних лісів від загальної площі лісів. При визначенні балу застосовувалась наступна градація: 1 бал – 1 – 4; 2 бали – 5 – 7; 3 бали – 8 – 11.

Проведена оцінка біотичних ПРР за даними критеріями дала можливість провести їх типізацію (табл. 1). Зокрема, до першої групи відноситься Миколаївсько-Бережанський, Ходорівсько-Бучацький, Кременецький і Чортківсько-Камянець-Подільський фізико-географічні райони, які при оцінці отримали 3 бали. До другої – Радехівсько-Бродівський, Смигівсько-Славутський, Зборівсько-Теребовлянський, Вороняцький, Збаразько-Смотрицький (Товтровий) і Лановецько-Геофіпільський фізико-географічні райони, які при оцінці отримали 2 бали.

До третьої – Підволочисько-Авратинський, Вілійсько-Ізяславський, Гримайлівсько-Гусятинський фізико-географічні райони, які при оцінці отримали 1 бал.

Висновки. Еколого-географічний аналіз і оцінка біотичних рекреаційних ресурсів Тернопільської області дають можливість встановити територіально-функціональні відмінності, які проявляються в межах виявлених типів районів. В результаті типізації нами виявлено певну територіальну диспропорцію в розміщенні біотичних рекреаційних ресурсів (вони приурочені переважно до периферійного положення) і територіями з найбільшим рекреаційним попитом (це центральна частина області, зокрема місто Тернопіль, яке відчуває певний

Бальна оцінка біотичних рекреаційних ресурсів.

№ з/п	Фізико-географічний район	Площа фізико-географічного району, га	Площа лісів, га	Бал		Площа рекреаційних лісів, га	Бал		Відсоток рекреаційних лісів по відношенню до всієї площі лісів, %	Бал		Сума балів	Оцінка рослинних рекреаційних ресурсів
				Лісистість, %									
1	Радехівсько-Бродівський	6080	3800	1	43	3	100	1	2,6	1	6	2	
2	Смигівсько-Славутський	17280	5600	1	31	3	100	1	1,8	1	6	2	
3	Миколаївсько-Бережанський	82119	26000	3	32	3	2759	2	10,6	2	10	3	
4	Ходорівсько-Бучацький	134913	28691	3	22	3	2041	2	7,1	1	9	3	
5	Вороняцький	22890	5600	1	15	2	400	1	7	1	5	2	
6	Зборівсько-Теребовлянський	308130	18000	2	6,3	1	4000	2	22	2	7	2	
7	Гримайлівсько-Гусятинський	131319	6400	1	5	1	532	1	8,3	1	4	1	
8	Збаразько-Смотрицький (Товтровий)	71308	10521	1	11	2	3500	2	33	3	8	3	
9	Чортківсько-Камянець-Подільський	188400	28400	3	12	2	7067	3	25	3	11	3	
10	Кременецький	56510	17600	2	21	3	6069	3	34,5	3	11	3	
11	Вілійсько-Ізяславський	8480	400	1	5	1	-	1	3	1	4	1	
12	Лановецько-Теофіпольський	145319	6400	2	4	1	300	1	3	1	5	2	
13	Підволочисько-Авратинський	72090	2800	1	4	1	100	1	3,5	1	4	1	

дефіцит рекреаційних ресурсів в радіусі 30 кілометрів). Тому, доцільним було б створення в межах центральної частини області низки регіональних ландшафтних парків для збере-

ження рекреаційного попиту населення та проведення ренатуралізаційних заходів з відновлення лісової рослинності.

Література:

1. Научно-прикладные аспекты типологии и оценки рекреационных территорий / К.В. Зворыкин, Г.Д. Мухин, В.З. Насретдинова [и др.] // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 5. География. – М.: Изд-во Моск. Ун-та. – 1987. – № 4. – С. 10–15.
2. Новицька С.Р. Біотичні рекреаційні ресурси Тернопільської області / С.Р. Новицька // Наукові записки ТНПУ імені Володимира Гнатюка. Серія: Географія. – Тернопіль: Видавн. відділ ТНПУ, 2008. – № 1. – С. 225–232.
3. Питуляк М.Р. Природні рекреаційні ресурси Тернопільщини, проблеми їх раціонального використання і охорони (навчальний посібник) / М.Р. Питуляк – Тернопіль: в-во ТДПУ ім. В. Гнатюка, 1999. – 60 с.
4. Природа Тернопільської області [за ред. К.І. Геренчука] – Львів: В-во ЛДУ, 1979. – 169 с.
5. Природные рекреационные ресурсы, состояние окружающей среды и экономико-правовой статус прибрежных курортов / [М.М. Амирханов, Н.С. Лукашина, А.П. Трунев и др.]. — М.: ОАО "Издательство "Экономика", 1997. — 207 с.

Резюме:

Новицька С.Р. БАЛЬНАЯ ОЦЕНКА БИОЛОГИЧЕСКИХ РЕКРЕАЦИОННЫХ РЕСУРСОВ ТЕРНОПОЛЬСКОЙ ОБЛАСТИ.

Разработано критерии и показатели, осуществлена бальная оценка биологических рекреационных ресурсов физико-географических районов в пределах Тернопольской области. Были выделены три типа районов с самыми благоприятными (Николаевско-Бережанский, Ходоровско-Бучацкий, Кременецкий и Чортковско-Камянець-Подольский), среднеблагоприятными (Радеховско-Бродовский, Смиговско-Славутский, Зборовско-Теребовлянский, Вороняцкий, Збаразько-Смотрицкий (Товтровый) и Лановецько-Теофіпольський) и малоблагоприятными (Підволочисько-Авратинський, Вілійсько-Ізяславський, Гримайлівсько-Гусятинський физико-географические районы) биологическими рекреационными ресурсами.

Ключевые слова: бальная оценка, биологические рекреационные ресурсы, рекреационные леса, флористические рекреационные ресурсы, фаунистические рекреационные ресурсы.

Summary:

Novitska S.R. BALL ESTIMATION OF BIOLOGICAL RECREATIONAL RESOURCES OF THE TERNOPIL AREA.

Criteria and indexes are worked out, the ball estimation of biological recreational resources lands cape geographical districts with in the limits of the Ternopil area it is carried out. Three types of districts are selected with most favorable, middle favorable and by scarcely favorable biological recreational resources.

Keywords: ball estimation, biological recreational resources ,recreational forests, vegetable recreational resources, animal recreational resources.

Рецензент: проф. Царик Л.П.

Надійшла 21.09.2011р.
